

Kozma Andor. Kettős időszerűsége van annak, hogy e jeles költőnk művészi természeté és kifejezőereje felől szólunk. Körülbelül egy időben került a magyar olvasók kezébe egyik régiebb lírai gyűjteményének új kiadása, meg teljes *Faust*-fordításának két kötete.

A *Magyar symphoniák* tizenöt éve jelentek meg először könyvbe foglalva. Azóta Kozmának újabb verseskötete is került már nyilvánosság elé, *Magyar rhapsodiák* címmel. E két gyűjtemény közé nemzetünk megaláztatásának éveit esnek, mik éppen legjobb költőink ajkán a szimfóniákat rendre rapszodiákká törtelték. Kozmának is ma inkább az utolsó esztendő seblázában fogant, heves indulatú és indulatos hangú költeményei élnek a köztudatban. Ezek napjainkban ihletésük kollektív jellegénél fogva nyilván alkalmasabbak is rá, hogy hatásuk hullámgyűrűit a történelemellenes határokon is átvessék. Hanem azért a béke éveiben alkotott *Magyar symphoniák* is híven és teljesen tükrözik Kozma valamennyi főbb művészi vonását.

Ezt most, a második kiadás alkalomával lehet csak igazán megállapítani. Lírai költemények életében három lusztrum nagy idő; valóban csak a java-termés állja ki íze-színe fogyatéka nélkül. Kozma kötete pedig éppen frissességével ígéz meg most, a viszontlátás órájában is; „szép, mint az első napon“. Az érzés, látás és megformálás frissége neki amúgy is jellegzetes sajátja; valami elpusztíthatatlan, szinte diákos lendület eleven benne. Ifjúkora irodalmi benyomásait is páratlan épségben őrizi és ápolja, s nemzedékéből kevesen vannak, kik irodalmunk multszázadi klasszicizmusából oly természetes és szerves folytonossággal fejlődtek volna bele inspirációjában és színeiben annyira elütről jelenünkbe.

Ez erős kapcsolatokban sokan az epigonság jegyeire ismertek. Kozma művészi mivoltának megismeréséhez

bizonyára legkevésbé ez a gyökeres félreismerés vezethet. Az epigont épp az jellemzi, hogy a nagy mintáknak a maga természetétől merőben idegen vonásait és megnyilatkozási módját erőlteti magára. A zseni legkülsőbb színei mögé búvik, arra számítva, hogy így talán a hiszékenyek összetévesztik a zsenivel. Kozma viszonya mestereihez nem az epigoné, hanem a tanítványé, talán a tanítványi függés legszebb és legértékesebb példája egész irodalmunkban. Az igaz tanítványi viszony mindig a fő meghatározó vonások genuin rokonságán alapszik. Ily közös vonások kötik Kozmát is elsősorban Arany Jánoshoz. Ez a nem mímelő alkalmazkodás, hanem becsületes közösségvállalás az, mi Kozma művészi fejlődésvonalát nemzedékek időtávolán át olyan természetesnek, magától értetődőnek mutatja.

Lírai alaptermészetének Aranyval közös vonása a nemes zárkózottság. Ez látszólag a leglíraiatlanabb tulajdona mindkettejüknek. Holott éppen Arany igen is megtanított rá, hogy ez az érzés-ritarando a lírai megnyilatkozásnak különleges új ízét kínálja. Arany sokszor epikává fegyvelmezi legszemélyesebb líráját, s pályája alkotmány is, mikor az *Őszikék*ben öregkori érzésvilága általán közvetlenebb megnyilatkozást keres, szívesen meghúzódik egy-egy genre-kép pepecselő gonddal megrajzolt vonásai mögé.

Kozma legjellegzetesebb lírai indítékai is nem egyszer tárgyilagosan előadott vagy éppen látszólag távoli témákhoz kapcsolt alkotásokban jutnak legerőteljesebb kifejezésre.

Szóbanforgó kötetének megnyitó verse, *A magyarok symphoniája*, valóságos remeke a külső témát alkalmazó, de egyúttal azon át a leg-egyénibb érzést megcsillantó költésmódnak. Ebben a lírikus voltaképp elbeszél, de — ez a fontos — olyan tárgyat beszél el, melyet heves lírai

osztónnel magáévá tett, mert az legbensőbb érzéseit hozza hullámszába.

A genre-képnek is pompás példáit leljük e könyvben (*A kerékpáros*, *Antaeus a boltban* stb.). Ezek külsőleg hasonlítanak Béranger efféle rajzaihoz, mik Petőfinél egész képcsarnokot teremtettek, s mikből annak idején Kozma is fordított (pl. a *Gróf Hencseghy-t*). Csakhogy Béranger rajzainak szatírai élük van (van a Petőfiéinek is). Érdekes, hogy az erős szatirikus vénájú Kozma ezekben a képekben inkább emberi részvétet, meleg együtérzését juttatja szóhoz, semmint szatirját. Ezeket a kisemberekről nagy szívvel vázolt portrékat lehetetlen megindulás nélkül olvasni. *A kerékpáros* vasárnapi szórakozásában Kozma nem a „Sonnensreiter“-kómikumot látja, hanem a kicsinyes hétköznapoktól lefojtott embermértóság diadalmas felszabadulását ünnepli.

Lenézi hat napig minden vevő,
Egy nap a világot nézi le ő.

— Szolgálja. Mi tetszik?... Az meg emez.
— Ez talán? Az talán?... Sem az, sem ez.
— Csókolom a kezét... Mily szerep ez!
Vasárnap ettől ő elkerekezik.

E költeménye formailag is tökéletes. Babitsnak van egy virtuóz mozi-verse, mely a ritmussal remekül szuggerálja a film pergését. Ennek méltó párja Kozma biciklis-verse, szárgulva guruló soraival, fel- és eltűnő szemléleti képeivel, s az emberszeretetnek az egészen eláradó verőfényével.

A *Katonák* című ciklust nem azért említem meg, mintha a kötet legkülönb kompozíciói közé számítanám. De ez is kitűnő példája annak, hogy ily leíró darabokban mennyire benne van Kozma legbensőbb líraisága. Magyar szíve, katona-eszménye a legközvetlenebb formájú vallomásban sem tárulhatna ki teljesebben, mint ebben a színes képekben leírt szemléletben. Ilyenkor egy másik katonaköltőre emlékeztet: Detlev von Liliencronra. Általában Kozma egyénisége valamennyire rokona is a Liliencronénak.

Formai tökéletessége Kozmát mindig izgatta régiebb költői formák megújítására is. E kötetében *Csokónai* című verse mutat ily stíluszanatot, még pedig kitűnőt: a stílusnak nem merő külsőségeit fogja meg benne, hanem valóban lelkét. Már a

Góbék különben jóízű történetének kevésbé van javára, hogy hangja néha kísérteties emlékeztet Aranyéra; itt a téma is oly közeli rokonságban van a *Fülemilében* elmondottal, hogy a hasonló stílus némileg az ismétlés ízét adja e Góbé-esetnek.

Gyulai Pál, ki Kozma első verseskönyvének bírálója volt, ódai hangú költeményeit ítélte legkevésbé sikerülteknek. E téren Kozma érdekes fejlődésen ment át. A magvatlan retorikából — melyben nemzedéke derekain megrekedt — elég hamar kibontakozott; viszont Gyulai megállapításából annyira ma is igaz, hogy Kozma az óda belső, hangulati egységét és zártágát utóbb sem érte el tökéletesen. Formai lendülete itt néha túllendíti a művészi egészen. Talán ezért is keresett ódai páthosza szabadabban kanyargó utat a rap-szódiában. A *Symphoniák* kötetében is egy-egy darab már ebbe az irányba mutat, de igazában csak a háborús évek izgató hangulata terelte őt e tehetségének annyira megfelelő hangnemhez. Amíg lelke szilajabb indulatait zártabb formákba kényszerítette, a gyújtó közvetlenségig nem bírt eljutni.

A *Symphoniák* könyve egészében még inkább a nyugodtabb, epikaibb arcát mutatja Kozma lírájának. Hanem a formák s a néha közvetett megnyilatkozási mód felszíne alatt igen jól megismerszenek azok az erek, melyekbe egy meleg és magyar szív hajtja a meleg és magyar vért,

Kozmának fentebb ismertetett kötetében van egy hosszabb, terzinás költemény a Dante-fordító Szász Károly emlékezetére. Ebben olvashatók a következő versszakok:

Szigorú forma nyugtétől gyötörtén
Követtem mégis elméd repülését,
Keringő sást a túlvilági körben.

Szédültem olykor s elfogott a kétség,
Hogy nem lehet tovább nyomodba érnem —
S eloltám búsan munkám éji mécsét.

De újra száz meg száz magános éjen
Vonzott megint az óriási munka,
S új lángra lobbant becsvágyam s reményem.

S míg a világ szemét álomra hűnyta,
Megloptam álomom, s töled ihletetlen
Elném s szívem a küzködést nem únta.

Igy ment sok év s több évtíz el felettem,
De végre nagy művednek büszke mását
Magyar műveltség oltárára tettem.

Az alázat és önérzet e nemes igéit — miket itt Szász Károly ajkára ad — Kozma saját személyében is elmondhatja teljes *Faust*-fordítása epilógjaként. Az irodalom világa régen tudott róla, hogy az új magyar *Faust* elkészült, kitűnő fordítója az utóbbi évek során több ízben be is mutatott belőle egy-egy részletet. Ezek méltán felesigázták a várakozást, s most, hogy a nagy mű két kötete előttünk van, legnagyobb magasztalásul talán éppen azt mondhatjuk, hogy az egészről nyert benyomással e várakozással tökéletesen harmónikus.

Kozma művét kerek félszázad kísérletei előzték meg. Ezekből csak Dóczy fordítása bírt gyökeret verni, mi jórészt annak is tulajdonítható, hogy a színpad ezt fogadta el, s onnan természetesen belerögződött széles körök emlékezetébe, nemzedékek során. A tragédia második részéből Dóczy csak egyes jelenetekkel próbálkozott meg. Ennek teljes átültetését Váradi Antal végezte el. Váradi munkájának indítékát éppen az adta meg, hogy a Nemzeti Színház kísérletet akart tenni a második rész előadásával is. A sürgős szükséglet Váradi fordításán némileg meg is érzett; kritikusan több félreértést mutattak ki benne. Ezeket Váradi a második kiadásban jórészt kiküszöbölte. Dóczy s Váradi munkája azután megjelent olcsó, füzetes vállalatban is, s a közönség körében mindmáig ez a két fordítás terjedt el legjobban. Mások kísérletei meglehetősen észrevétlenül maradtak; a második részszel pedig Váradi óta más meg sem próbálkozott.

Kozma első verseskönyvéhez Dóczy Lajos írt előszót s meglehet, ugyanő lelkesítette arra is, hogy Goethe remekével foglalkozzék. Kozma a hála és kegyelet embere, s aligha lehetett szíve szerint, hogy egyesek az ő művét dicsérve, némileg méltánytalanul lebecsülték a Dóczyét. *Első* kísérletnek Dóczy munkája jeles alkotás volt s formai erőszakosságai s nem éppen ritka magyartalanságai ellenére szellemében s hangjában nem merőben goetheietlen. Váradi már sokkal kevésbé férközött Goethe közelébe; rétorikus hangjában Goethe egyszerűségükkel, tiszta plasztikájukkal ható helyei valamelyest kulissza-ízt kaptak. A hangulati és

formai áradásnak szerves kapcsolatait nem érezte s érezte meg kellőképp, s ennél fogva egyik bírálója nem alaptalanul rótta meg azért, hogy „inkább mondatról-mondatra küzd az eredetivel, mint az egészből merítve“.

Kozma fordításának legművészebb értéke éppen az, hogy a részeket mindig az egésznek szelleméből sarjastja, a helyi szín és íz mögött megéreztetni a szerves kompozíciót. A fordító munkájában épp ez az ihlet szerepe, azé az ihleté, melyet Kozma a Szász Károlyról írt terzinákban olyan magasra helyezett. És teljes *Faust*-jának nemcsak az az érdeme, hogy egy kézből ered, hanem, hogy egy ihletből is, mely évek „küzködése“ során el nem hagyta. S azt is érezni, hogy e küzködés nem pusztán értelmi birkózás volt, hanem csakugyan „elméje s szíve“ vett részt abban. Csak ebből a gyönyörű küzködésből állhatott elő az eredmény, melynek méltatása a bírálót nem állítja olyan fogós kérdés elé, minőt az egyik régebbi fordítás kritikusa vetett fel: „Ha dicsérem a fordítást, igazságtalan leszek Goethe iránt.“

A *Faust*-szövegkritika mai állásában az is fontos, hogy a fordító az eredetinek lehető legjobb kiadását használja, Kozma több helye arra vall, hogy kitűnő szövegből fordított. Az újabb hermeneutika szöveg-helyreállításait nála is a helyes értelmezés szerint találjuk. Csak a *Zueignung* egyik sorát idézem: „Mein Leid értört der unbekannten Menge.“ Régebbi kiadásokban a „Leid“ helyett „Lied“ található s Kozma fordító-elődei mind így is tolmácsolták. Dóczy ezt mondja: „Kiszáll dalom az ismeretlen népnek.“ Kozmánál jelenik meg először a helyes értelmezés: „Nem ismert néptömeg les *bánatomra*.“

Mindig megesik, hogy az új fordító valamelyik régebbi átültetésben olyan helyekre bukkan, melyeket szinte végérvényesen megoldottaknak érez. Dóczy nál legalább kétségtelenül akadnak ilyen szerencsés „trouvaile“-ok. A mi felfogásunk e részben az, hogy e gáncstalan sorokat az újabb fordító minden lelkiismeretfurdalás nélkül átveheti, legfeljebb jegyzetben hivatkozzék elődjére. Elvértve Kozmánál is visszatérnek Dóczy egyes fordulatai, egy-két szónyi módosulással.

Margit e szavai: „Így aztán fölneveltem én Tejen, vizen: — így lett enyém“. — alig különböznek Dóczi tolmácsolásától: „Így hát magam neveltem én Tejen s vizen: így lett enyém.“ S talán gyakrabban is élne ezzel a szabadalommal, Hébe-korba talán érezte is, hogy a maga megoldása valamivel erőtlenebb a Dócziénál. De világosan látom azt is, hogy miért nem tarthatja meg legtöbbször a régiebb sort. A szótagszám miatt. Ez már Kozma egyik döntő, elvi szempontjával függ össze. S ez: a végletekig szigorú formai hűség.

E kérdésben ő megalkuvást alig ismer. Egyik fő becsvágya, hogy Goethe metrikai gazdagságából semmi se menjen veszendőbe. Igazi Faust-fordító — úgy gondolom — ezen alul nem is adhatja. Goethe forma-változatossága a *Faustban* nem henyé játék, hanem a tartalomnak egy-szülött testvére. Virtuózitása nem üres virtuskodás, hanem a formákon való szuverén uralkodás; minden formán, amire csak szüksége van, s a *Faustban* szüksége van — minden formára. Azonkívül: a metrum-változatok hangulati, árnyaló szerepe talán sehol sem oly szembe-tünő, mint a *Faustban*. S Kozma nyilván úgy véli: legyünk rá büszkék, hogy metrikailag egyik nyelv sem hajlékonyabb, mint a miénk; miért ne adnók hát meg minden fordulatnak a maga sajátos hangját és zamatát, ha — telik? Kozmától valóban telik; technikai gazdagság dolgában szinte versenytárs nélkül áll irodalmunkban.

S alaki hűség tekintetében csakugyan elmegy a lehetőség határáig, sőt egyszer-másszor megvalósítja a lehetetlent is. Hogy pl. a thulei balladát jambusokban fordítja, s nem — mint Dóczi — trocheusi méretben: magától értetődik. S hogy e két metrumnak nyelvünkön is más a hangulati értéke, éppen e két fordítás egybevetése is igazolja; Dóczi szentimentálisabbá teszi a balladát az eredeténél, melynek lendülete Kozmánál teljes zengéssel érvényesül.

A sorszámom Kozma sohasem változtat, a rimelhelyezésen is a két kötetben legfeljebb háromszor. De ennél is tovább megy. Következétesen megtartja a szótagszámot s ennek eredménye, hogy sorainak hím- vagy nővégződése mindig egybeesik

az eredetivel. Faustnak a tragédia második részét megnyitó monológiában — Váradival szemben — végigviszi a sorok terzinás egymásbaöltését és következetes nőrímen-végződését.

A jambusos sorokat helyel-közzel szívesen élénkíti anapestuszi lábakkal, de rendszerint ugyanakkor, midőn ezzel Goethe is él; ha pedig Goethe megfelelő sorában nem bír ily élénkítő ütemet elhelyezni, akkor valamelyik szomszédos sorba iktatja be, lehetőleg még az értelmileg összefüggő szakaszon belül.

Rímről csak akkor mond le, ha — kivált az igen rövid sorokban — csak az értelem rovására tudná kiereszkolni. Így az I. részben a Szellemek altatódalában — mely 59 kététemű sorból áll — lemond — négy rímről; a többit pompásan meg tudja eszteni.

Goethe többször középrímekkel is fokozza egy-egy sorának zenéjét, sőt van olyan sora, melyben kettős ráütés is akad: „Du *gleichst* dem *Geist*, den du *begreifst*.“ Ily halmozás lehetősége azonban szorosán összefügg a német nyelv nagy gazdagságával egytagú szavakban. Magyarul ez meg nem valósítható, s ilyenkor Kozma sem erőlteti a dolgot: „Kit felfogsz, véled az rokon“ — mondja középrímek nélkül, de szépen, kellő súllyal.

Fordító számára mindig kemény dió a szójátékok átültetése; ezek idegen nyelv idegen szellemében gyökeresnek. Arany János mesterien tudta az efféléknek magyar egyenértékesét megadni. Az ő nyomán halad e részben kiváló tanítványa, Kozma is. Az eredeti szó helyett — melynek gyökéből Goethe a szójátékot sarjasttja — többnyire fordításának valamely közeli szavából csíholja ki az etimológiai vagy rím-tréfát. A Walpurgis-éjben a Szkeptikus a maga örök kételkedését a „Teufel-Zweifel“ szójátékkal nyomatékosítja. Kozma e négyesor részből a „kincs“ szót ragadja ki, hogy ezt a hangzsbeli furesázkodást egészen el ne kelljen ejtenie: „De a kincsre nincs a rím.“

A II. részben van egy olyan hely (Mephisto látogatása a Griffeknél), melynek ízét annyira az etimológiai mesterkedés adja meg, hogy valóban lefordíthatatlannak látszik. Várad

is kijelentette: „e sorokon minden fordítási mesterség hajótörést szenved“. Kozma megúsza ezt is, még pedig úgy, hogy itt ő is a német szóval játszik. Mephisto itt ezt mondja: „Und doch, nicht abzuschweifen. Gefällt das *Greif* im Ehrentitel *Greifen*.“ Kozma ehelyett azt mondhatja a maga ördögével: „Még hadd jegyzem én meg: Hogy markolást ért *Griff* alatt a német.“ S erre a továbbiakban már szabadon játszhat a „markolás“ szóval, akár csak Goethe a „greifen“-nel.

Hanem a szójátékról le is tud mondani, ha csak csűrös-csavarás árán juthatna el hozzá. A II. részben a bárdolatlan legények a „Flottenfest“ és „ein flottens Fest“ hangzás-hasonlóságával játszanak. Váradí itt ezzel a megoldással próbálkozott: „hajóhad“ és „ha jó, hadd...“ stb. De ebben zamat nincs. Gyengébb Shakespeare-fordítóink szeretik az efféléket. Kozma inkább lemond róla, kivált, mert belőle újabb fordulat az eredetiben sem következik. Ez nem olyan „kötelező“ szójáték, mint pl. Shakespeare *Viharjának* egyik helyén a „widow Dido“. E tréfás rímen a dráma szereplői igen jól mulatnak. De ha (mint Szász Károly) „özvegy Dido“-nak fordítjuk: meg nem foghatni, mit nevetnek ezen? Babits is kénytelen volt a „zsidó Dido“ megoldásához fordulni, ami bizony hünek nem hü, de legalább vicnek vicc.

Néha Kozma sem ijed meg a kissé modernebb, vagy közkeletűbb szótól. A „War als guter Fuchs gekommen“-t így fordítja: „Jó új *golya* nem én voltam?“ Mephisto szájába pedig az „Ich hätte nichts apart's für mich“ helyett ezt adja: „vagy egy *patentom* sem marad“.

A hangulati árnyalatok megőrzése végett elmegy a legrészlelt határig. Margit imádságának e helyét: „Wie weh, wie weh, wie wehe Wird mir im Busen hier“ — így érzékíti meg (a fül számára is): „Ah fáj, ah fáj, ah fáj csak...“; a csupa egytagú szó monotonijában — mondanom sem kell — a németben is s a magyarban is határozott szuggesztívó van.

E hangulati elemnek nagy szerepe van Kozma rímeiben is. Finom hallással itéli (vagy inkább érzi) meg a rímekben a mély vagy magas vokális árnyaló hatását. Hogy a *Faust* két részének példátlan rímtömegével

oly heroikusan megbirkózik, abban nagy segítségére van az is, hogy a magyar asszonánacnak olyan ismerője, minő Arany óta irodalmunkban nem igen akad. Eredeti költészetének egyik szépségét is éppen friss és sokször meglepő asszonáncai adják meg. Ez a gazdagsága azután a *Faust*-fordításban valóban meghozza kamatjait. Itt az asszonaneit még ki is tágitja. Néha merész consonans-átvetésekkel talál lehetőséget legalább a magánhangzók zenéjének némi érzetetésére. Ilyenek: „dacos, makacs“ — „rontója csak“; „Vannak ott rések“ — „Mely nem értékes“; „kiabál“ — „libaláb“ stb. Ezek kétségtelenül a képzelhető leghangosabb egybecsengések. De arra igen is jók, hogy a néha távoli sorvégi bizonyos hangzásbeli egymásrautalását megmentsék. S ez a szabad kezelése az asszonánacnak az értelmi hűség megőrzésére is több módot nyújt, mint nyujtana a minden áron való rímkergetés.

Az értelmi hűség és tisztaság Kozmának nagy erénye; e részben csak egy még nagyobb erénye van, hogy a hűséget nem téveszti össze a szolgálattal. Értelmi eltérésektől sem tartózkodik, ha — kivált a tisztán lírai helyeken — a fordítás hangulatát fontosabbnak itéli az eredetihez tapadó hűségnél.

Mindig előbbre törni s égbe fel,
Amig felettünk, a kék térbe veszte
Dalos pacsirta énekel:
Ha bére felett sas tárja szárnyát
S a fenyvesekbe néz belé,
S ha, síkra s tóra vetve árnyát
Húz a darú hazafelé.

Ezek a sorok nem hajszálnyi pontossággal fedik az eredetét. De gyönyörű lírai lendületük azonos, — s ez a döntő! Az értelmileg kiélezett helyeknél természetesen ennyi szabadsággal sem él; ilyenkor becsapvának érzi, hogy pontos gondolati megfelelőt találjon. Legtöbbször meg is találja. „Mein guter Herr, ihr seht die Sachen. Wie man die Sachen eben sieht“ — ezt az egyszerűség nagyobb erejével aligha lehetne tolmácsolni, mint Kozma teszi: „Te, jó uram, mind e dologban Csak annyit látsz, mint lát szemed.“ Igen kevés olyan hely akad, hol kedvet kapunk felütni az eredetét avégből, hogy a gondolat tisztaságát meglássuk. Ily első hallásra kissé homályos sor pl. ez: „Érzéke-magasztos, érzéki lovag,

te: „ez a németben egyszerűbb és világosabb: „Du übersinnlicher, sinnlicher Freier.“ Talán a Dóczi megoldása is jobb: „Oh! testföletti, testies imádó.“ Vagy Goethének e híres, udvariatlan sora is: „Im Deutschen lügt man, wenn man höflich ist“ — Kozmánál némileg elbágyad: „Ha volt finom német, hazudott.“

Egy-két végzetes sajtóhiba is éktelelenti a szöveget, de nem sok; ezeket az új kiadásban gondosan ki kell gyomlálni. Legmulatságosabb közülük az, hol Lynceus toronyór Philemon s Baucis házának égését esetelve, így szól: „Hegyes lángnyelv kígyóz ottan, S már fel az orromra hajt“ (e h.: oromra).

Ugyancsak az új kiadásra vár, hogy a szöveg alatt a legszükségesebb jegyzeteket ne takarítsa meg, mint ez a mostani — különben igen szép és izléses — kiadás. Nem gondolom szükségesnek, hogy a jegyzetek a szöveget kétszeresére duzzasszák. Az ilyen agyonjegyzetezett kiadás csak elriasztja a naivabb olvasót. De viszont éppen e naivabb olvasótól azt sem kívánhatjuk, hogy egyes igen homályos szimbolumokat a legesekélyebb felvilágosítás nélkül önmagától kitaláljon. Milyen kevesen tudják pl. még azt is, hogy a II. rész gyászéneke Byront siratja. Igaz, hogy a tájékozatlan olvasó nyilván elfogadja Euphorion búcsúztatójául is, legfeljebb egy kicsit csodálkozik, hogy „főrangú ősök sarjá“—ról hall énekelni. Az *Anyák* szimbolumát sem igen sokan fogják megérteni pár szavas útbaigazítás nélkül. Vagy hová tegye a legtöbb olvasó az ilyen sort: „A szent láb tette jogba a császárt“? Pedig a fordítás itt hű, csak azt mondaná meg egy jegyzet, hogy a „szent láb“—on a pápa szent saruját, helyesebben: magát a pápát kell értenünk!

Nem kételkedünk benne — sőt igaz szívvel óhajtjuk —, hogy Kozma gyönyörű műve még új meg új kiadásra kerül. Akkor alkalom nyílik a jegyzetek hiányának kipótlására is.

Addig pedig örülünk a remeknek úgy, amint most előttünk van és hálásak vagyunk azért, amennyit kaptunk. Mert valóban ritka értéket kaptunk, százszor különbet sok olyanánál, melyet „irodalmi esemény“—nek szokás kikürtölni. Mi boldogan látjuk, hogy egy-egy hűhő

nélkül való, nemes jelentkezés formájában szoktak az irodalom valódi eseményei beköszönten, s hogy ilyen események időnkint mindig jelentkeznek is. Rédey Tivadar.

Szent Ferenc fiai hazánkban. A magyarországi szerzetesrendek közül legelterjedtebb volt Assisi szent Ferenc rendje. A krisztusi szegénység alapján állva, a magyarok szeretetét is egy-kettőre elnyerték. A városi szegény lakosság lelki életének művelése és gondozása által a magyar kultúra előmozdításához nagyban hozzájárultak. A ma is virágzó és közkedveltségnek örvendő ferencesek immár megérhették azt az örömet, hogy a benedekrendűek, ciszterciák, domonkosok stb. története mellett az ő érdemei, hazánk sorsával annyira összefüggő és szenvedésekben is bővelkedő tevékenységük is közismertté válik. Nemrégiben jelent meg ugyanis a M. Tud. Akadémia kiadásában Karácsonyi Jánosnak, az ismertevű történettudósnak tollából: Szent Ferenc rendjének története Magyarországon 1711-ig című munka I. kötete, melyből a rend hazánkban ismert hajtásai közül a Sz. Máriáról elnevezett mariánusok és az Údvözítő nevét viselő salvatoriánusok történetét ismerhetjük meg.

Magyarország földrajzi helyzeténél fogva az lett volna természetes, hogy Dalmácian és Horvátországon keresztül lépjünk velük összeköttetésbe. De az 1218-ban megkísérelt expedíció a horvát pásztorok kegyetlenkedésén meghiúsult. Németországból a Duna völgyén át érkeznek hozzánk Szent Ferenc fiai, kik a német és az olaszoknak hívott franciák (vallonok) lakta városokban a legszívesebb fogadtatásra találnak. Elterjedésük gyorsan és annyira örvendetesen haladt, hogy kolostoraiknak száma miatt már 1238-ban elválasztották a magyarországi ferencrendűeket a németországiaktól és külön rendtartományba osztották be őket. Természetes dolog, hogy a saját kézimunkából és alamizsnából élő ferencesek itteni tevékenykedése a sajátjövédelmi forrásaikat féltő világi papság ellenszenvével találkozott és az ebből folyó torzsalkodásoknak csak a pápák vetettek véget. A többi ferencrendűek közül őket, a mariánu-